

ŻYCIE KULTURALNE W POWIECIE ŁUKOWSKIM W LATACH 1918-1939

Rozprawy Społeczne Nr 2 (V) 2011

Marek Czyrka

Wyższa Szkoła Biznesu i Administracji w Łukowie

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie życia kulturalnego w powiecie łukowskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Artykuł powstał na podstawie zbiorów archiwalnych, a także opracowań. W latach dwudziestolecia międzywojennego powiat łukowski znajdował się w województwie lubelskim. Łukowska kultura rozwijała się dzięki organizacjom społecznym i pasjonatom, dla których życie kulturalne było niezmiernie ważne.

Można zauważyć, że między poszczególnymi organizacjami oraz Żydami i chrześcijanami istniała rywalizacja, która powodowała rozwój różnych inicjatyw mających na celu inicjowanie odczytów, spektakli, akademii i tym podobnych przedsięwzięć. Życie kulturalne było bogate.

Mimo działalności różnych instytucji kulturalno-oświatowych w powiecie poziom kultury mieszkańców na tym obszarze pozostawiał jeszcze wiele do życzenia. Mieszkańcy powiatu nie mieli jeszcze rozbudzonej ciekawości, nie odczuwali potrzeby rozrywki kulturalnej.

Słowa kluczowe: kultura, teatr, kino, odczyty, spektakle, placówki kultury

Wstęp

Celem artykułu jest ukazanie życia kulturalnego w powiecie łukowskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Artykuł powstał na podstawie zbiorów archiwalnych a także opracowań. W latach dwudziestolecia międzywojennego powiat łukowski znajdował się w województwie lubelskim. W 1921 r. zamieszkiwały go 123 273 osoby. Dane ze spisu powszechnego, przeprowadzonego dziesięć lat później, podawały liczbę 129 923 mieszkańców. Znaczna większość, stanowiąca około 90 procent, przyznawała się wówczas do polskiej narodowości. Niespełna dziesięć procent mieszkańców powiatu deklarowało narodowość żydowską. Na tym terenie byli także przedstawiciele mniejszości: białoruskiej, niemieckiej, rosyjskiej i ukraińskiej. Stanowili oni niewielki odsetek całej społeczności. Większość mieszkańców Łukowa i innych największych miejscowości na omawianym obszarze utrzymywała się z rolnictwa i hodowli. Podobnie było na terenach wiejskich. Dane statystyczne z 1928 r. mówią, że rolnictwem i hodowlą trudniło się 86,9 proc. ludności powiatu. Tymczasem w przemyśle zatrudnionych było jedynie 5,5 proc. osób czynnych zawodowo. Na wsiach występowało przeludnienie. 78,5 proc. ludności utrzymywało się z rolnictwa. Stosunkowo mała liczba mieszkańców powiatu trudniła się rzemiosłem. W 1930 r. w Łukowie pracowało 558 rzemieślników. Większość z nich zajmowała się krawiectwem i szewstwem. Zanotowano wówczas 138 szewców i 110 krawców (Orłowski Szaflik 1962; Jastrzębska 1989).

Kultura w powiecie łukowskim

W Łukowie funkcjonowała Żydowska Biblioteka Ludowa. Była to instytucja, która dbała o rozwój

kultury wśród ludności wyznania mojżeszowego (Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne za luty 1925 r. z 2 marca 1925 r., Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1916, k. 9, dalej: mszsp, APL, UWL, WSP). W 1925 r. służyły odpowiedzialne za śledzenie sytuacji społeczno-politycznej w powiecie zauważyły wzmoczoną działalność lewicowych organizacji żydowskich „w kierunku urządzania loterii”. Starosta łukowski relacjonował wojewodzie lubelskiemu, że w lutym tego roku w Łukowie odbyła się nielegalna loteria. Według tej relacji interweniowała wówczas policja. W loterii brali udział nauczyciele ze szkół powszechnych (mszsp za luty 1925 r. z 2 marca 1925 r. APL, UWL, WSP, k. 10).

Mieszkańcy powiatu łukowskiego chętnie uczestniczyli w odczytach, urządzanych przez różne stowarzyszenia i instytucje. Szczególnie aktywne na tym polu były organizacje żydowskie.

Na 9 stycznia 1922 r. w lokalu szkoły żydowskiej przy ul. Lubelskiej 16 w Łukowie zaplanowano odczyt wygłoszony przez pana Neufelda z Warszawy na temat „Zadanie kobiety żydowskiej w chwili odrodzenia Palestyny”. O pozwolenie na odczyt prosił prezes Stowarzyszenia „Mizrachi” Abram Żyto, lat 37, handlarz. Starosta zezwolił na odczyt, ostatecznie wygłoszony 10 stycznia w lokalu własnym stowarzyszenia, mieszczącym się w gmachu szkoły żydowskiej (Abram Żyto do Wielmożnego Pana Starosty w Łukowie, 6. 01.1922 r., Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie, k. 1, dalej: APL, SPŁ, sygn. 473; Zezwolenie na odczyt, 7.01.1922 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 6).

Żyto zwrócił się do Wielmożnego Pana Starosty także 29 lipca tegoż roku. Prosił o pozwolenie na wygłoszenie przez siebie odczytu w łukowskiej synagodze na temat „Zatwierdzenie mandatu palestyńskiego i nasze obowiązki”, na który wyraził już

zgodę prezes Zarządu Gminy Żydowskiej w Łukowie (Abram Żyto do Starosty w Łukowie, APL, SPŁ, 29.07.1922 r., k.15).

16 sierpnia 1922 r. w Łukowie miał miejsce odczyt M. Zurmana z Zawiercia z żydowskiego Stronnictwa Ortodoksów. Według sprawozdania „przemawiał w duchu religijnym i o wychowaniu młodzieży żydowskiej i dawał przykłady z Talmudu dotyczące się młodzieży i ich wychowania. Zgromadziło się wówczas 500 słuchaczy”. Kolejne dwa odczyty tego mówcy, zaplanowane na 17 i 20 sierpnia nie doszły do skutku, gdyż zabrakło słuchaczy. Według sprawozdania „22 sierpnia Zurman przemawiał także w duchu religijnym do ojców i matek, aby dopilnowali dzieci i wychowywali je podług zasad w Talmudzie na przyszłych obywateli żydowskich. Zaapelował o nieposyłanie dzieci do obcych szkół, ponieważ obce szkoły nie mogą wychowywać dzieci w duchu religijnym żydowskim. Na tle antypaństwowym nikt nie przemawiał”. Zgromadziło się wówczas 300 osób (Sprawozdanie starszego posterunkowego z 23 sierpnia 1922 r. do Starostwa w Łukowie z odczytów żydowskich, APL, SPŁ, sygn. 473, k. 39).

Od 30 grudnia 1922 r. do 6 stycznia 1923 r. w Łukowie urządzono „Tydzień Akademicki”. Jego program przewidywał: 30 grudnia – odczyt Stanisława Brzozowskiego w sali „Ogniwa” na temat „Niedola studentów”, na który sprzedawano bilety w cenie 200 marek polskich. Zaplanowano także sprzedaż znaczków-cegiełek w dniach od 2 do 5 stycznia 1924 r. o nominałach 500, 1000 i 5000 marek polskich. Oferowali je studenci, nazywani wówczas akademikami, którzy odwiedzali łukowian w domach. Organizatorzy akcji 4 stycznia pobrali 5% sumy pieniężnej od ceny sprzedawanych w łukowskich sklepach towarów za zgodą sprzedających i kupujących na zbiórkę publiczną. Kwotę przeznaczono na budowę domów akademickich dla studentów z Łukowa (Komitet Wykonawczy Tygodnia Akademickiego w Łukowie do Urzędu Starostwa Powiatu Łukowskiego, listopad 1922 r. APL, SPŁ, sygn. 473, k. 43).

Na 21 lutego 1925 r. o godz. 7 wieczorem zarząd Żydowskiej Biblioteki Ludowej w Łukowie zaplanował w lokalu własnym „Gawędę literacką”, z udziałem m. in. M. Gotesdynera, M. Finkielsztajna i J. Rosenewajga. Przewidziano omówienie tematów: „Filozofia i jej stosunek do religii”, „Pochodzenie religii”, „Mistycyzm i religia”, „Ascetyzm i pesymizm”. Zarząd tej samej Biblioteki zawiadomił, że 7 marca 1925 r. o godz. 8 wieczorem zaplanowano kolejną „Gawędę literacką”, przeznaczoną dla czytelników oraz wprowadzonych gości, także w lokalu własnym. Wzięli w niej udział m. in.: M. Feldman, P. M. Finkielsztajn i S. Librajan. Tematy gawędy miały być następujące: „Perec i Wyspiański”; „Filozofia, wiedza i religia”; „Recytacja dzieł Pereca”; „Szkice żydowskiej literatury”. Odczyty odbyły się. Dochód ze sprzedaży biletów wyniósł 24 złote i został przeznaczony na cele Biblioteki. (Prezes Żydowskiej Biblioteki w Łukowie do Starosty Łukowskiego, 19 lutego 1925 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 146; Prezes

Żydowskiej Biblioteki w Łukowie do Starosty Łukowskiego, 5 marca 1925 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 87; Komendant Posterunku Policji w Łukowie do Starosty Łukowskiego, 9 marca 1925 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 88).

W następnych latach do starosty łukowskiego wpływały zawiadomienia o wielu odczytach inicjowanych przez organizacje żydowskie. Nie zachowały się sprawozdania informujące, czy wszystkie wystąpienia się odbyły, niemniej jednak można sądzić, że przynajmniej większość z odczytów doszła do skutku, gdyż starosta przeważnie na nie zezwalał.

W 1925 roku w Łukowie chrześcijanie urządzili sześć odczytów, a organizacje żydowskie – dwadzieścia dwa. W następnym roku, według danych z okresu od stycznia do 9 października, Polacy mieli trzynaście odczytów, a Żydzi dwadzieścia sześć. Na terenie powiatu tylko nieliczne tego typu przedsięwzięcia kulturalne odbywały się poza Łukowem. W 1925 i 1926 roku poza tym miastem miały miejsce tylko dwa odczyty. W 1925 roku organizatorami byli chrześcijanie, a w następnym roku Żydzi. Prześledzenie działalności organizacji żydowskich tylko w ciągu jednego roku daje obraz dużej aktywności społeczności żydowskiej na polu kulturalnym. 1 lutego 1925 roku w łukowskim lokalu Stowarzyszenia „Mizrachi” Leon Finkielsztajn z Warszawy wygłosił odczyt na temat twórczości literackiej Pereca, Rydla, Słowackiego, Tetmajera i Wyspiańskiego a także „o wzięciu małżonki ze stanu włościańskiego ze wsi Bronowice przez Rydla”. Tego samego dnia w Żydowskiej Bibliotece Ludowej w Łukowie Moszek Finkielsztajn mówił „o znaczeniu religii i szukaniu istot uznających takową”. Tydzień później, 7 lutego, łukowskie Stowarzyszenie „Tarbut” zorganizowało odczyt Szymchy Danziga, który mówił „o studiach filozoficznych doktora Nordana, wydawaniu żurnali literackich i podróżach jego po Europie”. O doktorze Jordanie wykładał tam wówczas także Szymon Librach. 21 lutego w lokalu Stowarzyszenia „Tarbut” w Łukowie Izrael Rosencwajg miał wystąpienie „o ogólnej kulturze i jej znaczeniu, o moralności i rozgałęzieniu jej postępu kulturalnego”. Także w następnych miesiącach Żydzi organizowali akcję odczytową. W marcu 1925 roku takie przedsięwzięcia kulturalne miały miejsce w łukowskich siedzibach Stowarzyszenia „Tarbut” i Żydowskiej Biblioteki Ludowej. Stowarzyszenie „Tarbut” zaprosiło do Łukowa Moszka Mezibowskiego z Warszawy, który wygłosił odczyt „o rozpowszechnianiu języka hebrajskiego jako ojczystego w Palestynie i rozpowszechnianiu nowej kultury” a także „o budowie uniwersytetu w Palestynie”. Dancyg Szymcha z Łukowa mówił tam o charakterze dziecka a także „o egoizmie dorosłych i ich prowadzeniu się moralnym”. W siedzibie Żydowskiej Biblioteki Ludowej prelegenci wygłosili wykłady dotyczące literatury i porównania kultury z „czasów przedwiekowych” z obecną. Podobne odczyty organizacje żydowskie urządzały także w następnych latach. Ciekawą inicjatywą kulturalną wykazało się Stowarzyszenie Skautowe „Ha-

szomer Hacair” z Łukowa. 20 stycznia 1933 roku ta organizacja urządziła we wsi Karwacz w gminie Celiny pięciodniowe zawody skautowe połączone z wykładami dotyczącymi szerzenia kultury w Palestynie. Żydzi prowadzili akcję odczytową w całym okresie dwudziestolecia międzywojennego. W lokalu Żydowskiej Biblioteki Ludowej urządzali ponadto gawędy literackie, wieczory dyskusyjne i koncerty. Szczególny wydźwięk miały odczyty poświęcone sytuacji społeczności żydowskiej w hitlerowskich Niemczech. 13 maja 1933 roku w Żydowskiej Bibliotece Ludowej Leo Finkielsztajn z Warszawy wygłosił odczyt na temat „Hitleryzm, prusactwo i socjalizm”. Miesiąc wcześniej, 27 marca 1933 roku, na znak protestu przeciwko prześladowaniom ludności wyznania mojżeszowego w Niemczech żydowscy właściciele sklepów w Kocku zamknęli wcześniej niż zwykle placówki handlowe, po czym zorganizowali manifestację na rynku miejskim. Na manifestacji wznoszono okrzyki potępiające politykę Adolfa Hitlera. Źródła nie informują o poparciu protestów Żydów przez chrześcijańskich mieszkańców Kocka. 18 października 1933 roku w bożnicy w Adamowie na zaproszenie „Agudas Izrael” wystąpił Jan-kiel Szenkier, który wygłosił wykład pod tytułem: „Kwestia Żydów w Niemczech”. 21 i 22 października tego samego roku w Kocku, w lokalu Ligi Pomocy Pracującym w Palestynie odbyły się dwa wykłady dotyczące Adolfa Hitlera. Prelegentem był wówczas Jakub Kronenberg z Warszawy (mszsp za luty 1925 r. z 2 marca 1925 r., APL, UWL, WSP, k. 8-9; *Mszsp za marzec 1925 roku z 1 kwietnia 1925 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1916, k. 19, 21; *Dane dotyczące stanu kultury w powiecie w 1925 i 1926 roku...*, APL, UWL, WSP, sygn. 15, k. 1; *Mszsp za styczeń 1932 roku z 3 lutego 1932 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1919, k. 1; *Mszsp za styczeń 1933 roku z 4 lutego 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 7; *Mszsp za luty 1933 roku z 3 marca 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 19; *Mszsp za marzec 1933 roku z 4 kwietnia 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 29; *Mszsp za maj 1933 roku z 2 czerwca 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920; k. 40, *Mszsp za październik 1933 roku z 3 listopada 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 85).

Odczyty urządzali także Polacy. Dla przykładu warto podać, że 7 i 8 marca 1925 roku łukowskie Stowarzyszenie „Ogniwo” urządziło akademię, podczas której miały miejsce wystąpienia poświęcone różnym problemom. Tytuły tych wystąpień odzwierciedlały ówczesne zainteresowania łukowskiej inteligencji. Rejent z Łukowa Brodowski zabrał głos na temat polskich uczonych i ich działalności. Nauczyciel Kraśniewski mówił „o nauce materii i energii w dobie obecnej” oraz o wynalezieniu radu przez Marię Curie-Skłodowską. Kapitan doktor Kraśnicki wygłosił wykład na temat sposobów leczenia. Tomankiewicz deklamował wiersz Marii Konopnickiej pod tytułem „Zadumane moje oczy”. Inna seria odczytów, która miała miejsce w Łukowie, była poświęcona lokalnej inteligencji i zadaniom dla tej elity społecznej. Z treści tych wystąpień moż-

na wnioskować, że ich autorzy byli sympatykami ugrupowań głoszących wartości narodowe i zwracających uwagę na nadmierne uprzywilejowanie ekonomiczne ludności żydowskiej. Wśród mówców znaleźli się także zwolennicy Józefa Piłsudskiego. 18 marca 1925 roku Bolesław Brodowski alarmował w swoim odczycie, że inteligencja z Łukowa nie jest aktywna na polu gospodarczym. Tytuł wystąpienia Borowskiego brzmiał: „O zadaniu inteligencji miasta Łukowa, martwej jej działalności w sprawach ekonomiczno-gospodarczych. Nie interesowanie się masami społecznymi i gospodarką gminy Łuków.” Prelegent apelował wówczas do słuchaczy o podjęcie inicjatywy w dziedzinach, na które zwrócił uwagę. Kolejny mówca, Karol Wiórkowski w swoim wystąpieniu skrytykował socjalistów za jego zdaniem złe rządy w Łukowie tuż po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. W akcji odczytowej wziął udział także Tadeusz Szpotański z Warszawy, który poświęcił swoje wystąpienie „zasługom i uznaniu marszałkowi Piłsudskiemu za jego genialną pracę od lat młodzieńczych dla Polski w czasie, kiedy została podzielona przez trzy mocarstwa”. 6 czerwca 1926 roku w lokalu Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Ogniwo” nauczyciel szkół średnich z Warszawy, pan Kopacz wystąpił z odczytem poświęconym tworzeniu się Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych. Stowarzyszenie „Ogniwo” zorganizowało także odczyt działającej na rzecz spółdzielczości Jadwigi Sochackiej, która 11 czerwca 1926 roku zachęcała łukowian do działalności w ruchu spółdzielczym. W działalność odczytową włączył się także funkcjonujący w Łukowie Związek Zawodowy Robotników Niefachowych. Także w następnych latach organizowano odczyty skierowane dla polskiej społeczności. W latach 1922-1927 w powiecie odbyły się sześćdziesiąt dwa odczyty zorganizowane przez Polaków. Czterdzieści osiem takich wystąpień zainicjowali Żydzi (*Mszsp za marzec 1925 roku z 1 kwietnia 1925 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1916, k. 19, 21; *Mszsp za czerwiec 1926 roku z 1 lipca 1926 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1917, k. 28-29; Pa-stuszka 1989).

W powiecie łukowskim organizowano przedstawienia i koncerty. Od 1922 do 1927 roku wystawiono na tym obszarze 874 spektakli, w tym 771 polskich, 70 żydowskich, 26 ukraińskich i siedem rosyjskich. W tym samym okresie odbyły się 44 koncerty. Według danych z 1925 roku na tym obszarze organizacje i instytucje chrześcijańskie zorganizowały 117 przedstawień i koncertów. W tym czasie Żydzi zainicjowali dziewięć tego typu przedsięwzięć. W następnym roku, od 1 stycznia do 9 października w powiecie było 67 spektakli urządzonych przez organizacje i instytucje chrześcijańskie oraz jedenaście takich przedsięwzięć zorganizowanych przez Żydów. W latach 1931-1936 w powiecie łukowskim przygotowano 2880 przedstawień. Były to najczęściej spektakle wystawione przez amatorski ruch artystyczny, w którym aktywni byli między innymi nauczyciele. Na polu teatralnym wykazywały się

między innymi: Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej (CZMW), Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Polska Macierz Szkolna, Sekcja Muzyczno-Dramatyczna Stacji Łuków, Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Ogniwo”, Zarząd Kolejowego Przystosowania Wojskowego „Ognisko”, Związek Legionistów, Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew”, Związek Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Związek Ochotniczych Straży Pożarnych, Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych (od 1930 roku Związek Nauczycielstwa Polskiego) oraz Związek Strzelecki. ZNP przygotowywał na obszarze powiatu łukowskiego po kilkadziesiąt spektakli rocznie. Wystawiano je w różnych miejscowościach powiatu. Prężnie działały chór oraz trio i orkiestra Stowarzyszenia „Ogniwo”. Zespoły choralne, teatralne i muzyczne posiadała Szkoła Powszechna nr 3 im. Józefa Piłsudskiego w Łukowie. W 1931 roku w powiecie łukowskim działało piętnaście chórów, w tym większość kościelnych. W Stoczku Łukowskim istniał chór ogniska ZNP. Spektakle teatralne przyczyniały się do rozwoju poziomu kulturalnego mieszkańców powiatu. Przedstawienia wystawiały także Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej. Te organizacje urządzały także koncerty chórów i akademie patriotyczne podczas obchodów narodowych. Spektakle wystawiały także organizacje żydowskie: Liga Pomocy Pracującym w Palestynie, Organizacja Syjonistyczna, kockie Stowarzyszenie „Kultur-Liga”, Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe „Freiheit”, Związek Żydowskich Robotników Niewykwalifikowanych, Żydowska Biblioteka Ludowa, Żydowska Organizacja Skautowa „Haszoner Hacair”. Żydzi wystawiali nie tylko spektakle szerzące ich kulturę, lecz także dramaty polskich autorów o treści patriotycznej. Polskie zespoły amatorskie również przygotowywały sztuki poruszające sprawy narodowe. Najczęściej jednak w powiecie łukowskim dominowały spektakle o treści przystępniejszej dla mniej wymagających widzów. W 1924 roku na 49 sztuk jedynie osiem z nich miało tematykę patriotyczną. Były to między innymi: „Krwawy styczeń 1863 r.” Jana Ciborowskiego, „Dziesiąty Pawilon” Adama Staszcyka oraz „Świt” Franciszki Gensówny. Podobnie było w następnych latach. W Łukowie sporadycznie występowali aktorzy z teatrów wielkomiejskich. I tak na przykład w 1932 roku w stolicy powiatu warszawski Teatr Narodowy wystawił sztukę Augusta Strindberga „Taniec śmierci”. W maju 1935 roku zespół eksperymentalnego Teatru „Reduta”, którym kierowali Mieczysław Limanowski i Juliusz Osterwa, przedstawił w Łukowie komedię Somerseta Maughama, zatytułowaną „Karolina”. W styczniu następnego roku Instytut „Reduty” urządził w tym mieście jednodniowy kurs dla kierowników i reżyserów teatrów ludowych (*Dane dotyczące stanu kultury w powiecie w 1925 i 1926 roku*, Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie, sygn. 15, k. 1; Prejzner 1925; Majewski 2004).

Na terenie Łukowa istniało kino. Nazwa tej placówki zmieniała się kilkakrotnie. Kino nazywało się między innymi „Oaza”. W 1931 roku odbyły się w nim 624 seanse filmowe. Sala kinowa mogła wówczas pomieścić 222 osoby na miejscach siedzących (Pastuszka 1989).

Ośrodkami krzewienia kultury, często jedynymi w okolicy, były szkoły. Łukowskie Gimnazjum Państwowe im. Tadeusza Kościuszki wraz z organizacjami społecznymi współuczestniczyło w organizowaniu akademii, koncertów, loterii fantowych, zabaw dziecięcych i innych podobnych przedsięwzięć. Harcerze ze Szkoły Powszechnej nr 3 w Łukowie organizowali wieczornice i przedstawienia teatralne. Od 1929 roku przy szkole w Kocku działało Kockie Koło Kulturalno-Oświatowe. W tej organizacji aktywni byli nauczyciele. Przedstawienia dla lokalnej społeczności były często wystawiane przez placówki oświatowe. I tak na przykład jedno z nich odbyło się 8 stycznia 1933 roku we wsi Kamionka w gminie Mysłów. Zorganizowano je z inicjatywy nauczycielki Jadwigi Żebrowskiej. Wystąpiły w nim dzieci szkolne. Rolę ośrodków propagowania kultury pełniły też Ochotnicze Straże Ogniove (Pożarne). W Adamowie przy miejscowym oddziale Straży artyści amatorzy mieli do dyspozycji scenę teatralną. W Kocku w ramach działalności organizacji strażackiej wystawiano sztuki teatralne. Dzięki Ochotniczemu Strażom Ogniomym podobne wydarzenia kulturalne miały miejsce także w innych miejscowościach. Straże miały także własne orkiestry (*Mszp za styczeń 1933 roku z 4 lutego 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 3; Majewski 1929).

Na obszarze powiatu funkcjonowały biblioteki. W 1929 roku było ich osiemnaście. Liczyły 14 418 woluminów. Korzystało z nich 1777 czytelników. Te instytucje miały tylko cztery czytelnice. Biblioteki istniały między innymi w stolicy powiatu. W Łukowie działały: Czytelnia A. J. Kwiatkowskiej, założona w 1903 roku; Żydowska Biblioteka Ludowa, która powstała w 1918 roku oraz księgozbiory udostępnione czytelnikom w latach dwudziestych. Były to Biblioteki: Funkcjonariuszy Policji Państwowej Powiatu Łukowskiego, Publiczna Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Ogniwo”, Wędrowną Rady Szkolnej Powiatowej i Związku Strzeleckiego. Działająca przy Stowarzyszeniu Kulturalno-Oświatowym „Ogniwo” Biblioteka Publiczna w 1930 roku gromadziła ogółem przeszło 6.500 książek i kilkadziesiąt roczników różnych czasopism. Około trzy tysiące książek posiadała Żydowska Biblioteka Ludowa w Łukowie. Wśród tych dzieł były także pozycje w języku polskim. Zarówno w Bibliotece Publicznej jak i w Żydowskiej Bibliotece Ludowej można było na miejscu korzystać ze zgromadzonych tam czasopism. W Łukowie istniały również Biblioteki: Polskiej Macierzy Szkolnej oraz imienia Antoniego Dąbrowskiego. W tej miejscowości, podobnie jak w całym powiecie, działały także mniejsze biblioteki prowadzone przez szkoły i stowarzyszenia. Zbiór około tysiąca książek posiadała na przykład biblio-

teka w łukowskiej Szkole Powszechnej nr 2. W Kocku przed 1926 rokiem jedyną placówką biblioteczną prowadziła parafia Kościoła katolickiego. Oprócz parafii od 1926 roku w tym mieście wypożyczaniem książek zajmował się Związek Strzelecki. Organizacja prowadziła w Kocku bibliotekę wraz ze świetlicą, w której odbywały się odczyty oraz urządzano gry i zabawy. Według Jana Stanisława Majewskiego w 1928 roku w tym mieście działały jeszcze biblioteki: szkolna i żydowska. Tak więc w Kocku istniały wówczas cztery instytucje wypożyczające książki. Były to biblioteki: parafialna, szkolna, Związku Strzeleckiego i żydowska. Placówki biblioteczne funkcjonowały także: w Baczkowie – Polskiej Macierzy Szkolnej; w Białobrzegach – Związku Młodzieży Wiejskiej; w Helenowie – Polskiej Macierzy Szkolnej; w Hucie Dąbrowa – pracowników Huty „Dąbrowa”; w Lisikierzu – Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych; w Łazach – Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Wiejskiej, w Stoczku - Publiczna Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych oraz Organizacji Syjonistycznej im. J. L. Pereca, która należała do Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Skórzanego; w Trzebieszowie – Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Wiejskiej i w Wojcieszkowie – gminna. Brak wystarczającej liczby wydawnictw popularnonaukowych z różnych dziedzin, zbyt słabe propagowanie czytelnictwa i wygórowane opłaty za wypożyczenie książek zniechęcały do korzystania z bibliotek osoby ubogie i niewykształcone (Majewski 1928; Pastuszka 1989; Mierzwiński 1990; Przeworska 2002; Majewski 2004; Będkowska 2009).

Z inicjatywą kulturalną występowały także organizacje społeczne, które skupiały młodzież rolniczą. Na wiosnę 1933 roku Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” zainicjował w całym powiecie „święto sadzenia drzewek”. Ta działalność przyczyniła się do integracji lokalnej społeczności. Syjoniści a szczególnie członkowie Stowarzyszenia „Mizrachi” z Łukowa obchodzili „Święto Wiosny”. Z tej okazji w maju urządzali wycieczki do lasu, podczas których odbywały się pogadanki i różnego rodzaju zawody. Takie Święto obchodzono także w Stoczku (*Mszsp za marzec 1933 roku z 4 kwietnia 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 26; *Mszsp za maj 1933 roku z 4 czerwca 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 47).

Jednym z najważniejszych wydarzeń kulturalnych, które miały miejsce w Łukowie w okresie dwudziestolecia międzywojennego, były uroczyste obchody siedemsetlecia miasta. Odbyły się one w 1933 roku. Na pamiątkę tego wydarzenia postanowiono między innymi założyć park miejski, oddać do użytku nowy gmach Szkoły Powszechnej nr 3 i kilka nowych ulic, między innymi: 700-lecia, Kilińskiego, Kryńskiego, Sienkiewicza oraz Żeromskiego (K. 1993). „Nowa Gazeta Łukowska” zamieszcza wspomnienia Tadeusza Milewskiego poświęcone obchodom 700-lecia Łukowa. Wspomnienia zostały napisane w 2008 r. Milewski posiłkował się opracowaniem Jana Stanisława Majewskiego „Rok jubileu-

szowy miasta Łukowa”. Zauważa, że chociaż od obchodów minęło dużo czasu, pamięta je dość dobrze. Zdaniem łukowianina te uroczystości w okresie dwudziestolecia międzywojennego stanowiły największe wydarzenie zarówno dla samego miasta, jak i regionu. Uczestniczyli w nich przedstawiciele władz wojewódzkich. Uwagę obchodom poświęcili dziennikarze z prasy centralnej i lokalnej. Inicjatorem uroczystości i wiceprzewodniczącym Komitetu Organizacyjnego tych obchodów był Jan Stanisław Majewski. Autor zamieścił na łamach „Roku jubileuszowego miasta Łukowa” uwagę, iż zauważył chęć i zapał społeczeństwa, by należycie uczcić działania podjęte przez łukowskie władze samorządowe. Docenił także sprawność w organizacji i przeprowadzeniu obchodów.

W kwietniu 1933 r. powstał Komitet Obchodu 700-lecia Miasta. Miał mało czasu na opracowanie programu, lecz wykonał to zadanie pomyślnie. Jego członkowie wybrali skład zarządu i członków pięciu sekcji pozwalających zająć się różnymi sprawami dotyczącymi uroczystości. Ustalono, że w ramach obchodów zostanie zorganizowane uroczyste posiedzenie Rady Miejskiej. Zaplanowano także Powiatowe Święto Sportowe. Ważny punkt programu stanowiło odsłonięcie pomnika Henryka Sienkiewicza w nowej dzielnicy Łukowa. Istotne dla mieszkańców miasta okazało się także oddanie do użytku nowej ulicy 700-lecia Łukowa, a także nadanie nazw nowym ulicom tejże dzielnicy. Zaplanowano także oddanie do użytku boiska. W ramach obchodów odbył się I Zjazd Wychowanków i Wychowawców Szkół Łukowskich we wrześniu 1933 r. W tym samym miesiącu ważnym wydarzeniem dla mieszkańców Łukowa było odsłonięcie tablicy pamiątkowej na budynku Magistratu.

20 maja 1933 r., w sobotni wieczór, odbyło się uroczyste posiedzenie Rady Miejskiej. Obrady toczyły się w udekorowanej Sali Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Ogniwo”. Na posiedzeniu obecni byli reprezentanci władz lokalnych, w tym burmistrz Antoni Stilkr. Przybyli także członkowie Komitetu Obchodu, działacze różnych organizacji a także przedstawiciele poszczególnych sfer społeczeństwa (Milewski 2008). Posiedzenie rozpoczął Antoni Stilkr, który wygłosił kilka słów na powitanie zebranych. Następnie przemawiał Jan Stanisław Majewski. Powiedział między innymi: „W dziejach ludzkości, w życiu narodów i poszczególnych skupisk ludzkich, początkiem ich rodowodu jest zawsze pierwsza, zupełnie pewna, historyczna data. Otóż według historyka Długosza, prastarych akt biskupstwa krakowskiego, do którego ongiś Łuków należał i innych źródeł kronikarsko-archiwalnych, najwcześniejszą datą historyczną, jaką dotychczas znamy, a od której Łuków, jako osiedle ludzkie, z całą pewnością występuje na arenie dziejowej, jest rok 1233. Jest to ten rok, który kroniki utrwaliły, jako moment większego zwycięstwa Polaków nad Jądzwingami, zdobycie ich siedliska, Kocka i przyłączenie go do kasztelanii łukowskiej z gro-

dem Łukowem" (Milewski 2008). Następnie Józef Cetnarski, który był sekretarzem Rady Miejskiej i kierownikiem szkoły powszechnej, przedstawił projekt okolicznościowej uchwały Rady, przyjętej następnie jednogłośnie oklaskami przez radnych. Z treści uchwały wynika, iż Rada Miejska złożyła hołd pokoleniom łukowian, aby uczcić ich pamięć i solidaryzując się z ogólnym życzeniem społeczeństwa łukowskiego postanowiła:

1. Ufundować tablicę pamiątkową.
2. Nadać nazwy bezimiennym dotąd ulicom w nowej dzielnicy miasta na terenie byłego majątku Łuków-Starostwo (700-lecia Łukowa, Henryka Sienkiewicza, Adama Antoniego Kryńskiego, Stefana Żeromskiego, Pułkownika Kilińskiego, Powstańca Wilczyńskiego, Biskupa Szaniawskiego.
3. Przeznaczyć na wieczne czasy około dziesięciohektarowy teren miejski na Starostwie pod park, mający ożywić szarą postać grodu, będąc miejscem wychnienia i rozrywki (Milewski 2008, s. 22).

Od 21 do 28 maja 1933 r., przez okres rozpoczynający się i kończący niedzielą, w Łukowie miało miejsce Powiatowe Święto Sportowe. Przygotowania do tego przedsięwzięcia powzięto już w 1932 r. Zostało ono dobrze przeprowadzone. Sfinansowały je różne instytucje i osoby prywatne.

W ramach tego przedsięwzięcia odbyły się pokazy gimnastyki uczniów, popisy gimnastyczne i zawody sportowe, popisy sportowe dzieci i młodzieży, próby sprawnościowe o Państwową Odznakę Sportową, zawody eliminacyjne młodzieży szkolnej szkół powszechnych i średnich a także zawody marszowe im. Księdza Brzóska a nawet tańce narodowe młodzieży szkolnej. Boisko i trybuny, na których odbywały się zawody, zostały poświęcone. Powiatowe Święto Sportowe uczcili również uczestnicy zorganizowanych przez Towarzystwo Łowieckie zawodów strzelania do rzutków oraz kolarze biorący udział w zainicjowanym przez Związek Rezerwistów biegu kolarskim. W ramach Powiatowego Święta Sportowego urządzono kilka imprez wieczorowych i zorganizowano dla około czterystu dzieci projekcję filmu w łukowskim kinie.

W ramach Powiatowego Święta Sportowego odbył się także walny zjazd Związku Młodzieży Wiejskiej „Siew”. Miał miejsce także zjazd delegatów Związku Strzeleckiego. Istotnym punktem programu Powiatowego Święta Sportowego było odsłonięcie pomnika Henryka Sienkiewicza i defilada na ulicy nazwanej nazwiskiem tego pisarza. Prace dotyczące wznoszenia pomnika trwały od początku 1933 roku. Inicjatorem tego przedsięwzięcia byli dyrektor Gimnazjum Żeńskiego Kazimierz Józef Białecki oraz ówczesny starosta łukowski doktor Jan Siokało. Działał Komitet Budowy Pomnika. W styczniu 1933

r. inżynier-architekt Radwan-Krotkiewski z Warszawy przedstawił Komitetowi trzy gotowe projekty pomnika. Wybrano jeden z nich. Dla monumentu znaleziono miejsce na terenie dawnego majątku Starostwo, u styku ulic Sienkiewicza i Kryńskiego. Powstał żelbetonowy pomnik o siedmiometrowej wysokości, pokryty terrazytem. Monument wykonali rzemieślnicy z powiatu łukowskiego. Wykończyli go specjaliści z Warszawy. Frontowa strona pomnika miała marmurowy kartusz z umieszczoną płasko-rzeźbą-portretem Henryka Sienkiewicza. Wykonali ją specjaliści z firmy Braci Łopieńskich, według projektu prof. Roślana. Przedstawiciele członków rodziny pisarza, duchowieństwa, nauki, szkolnictwa, władz, różnych organizacji społecznych i działacze Komitetu Budowy Pomnika podpisali akt erekcyjny, który został wmurowany w fundament pomnika (Milewski 2008). Koszt wzniesienia pomnika wyniósł 4 tysiące 160 złotych i 90 groszy. Fundusze na ten cel zgromadzono między innymi z dotacji, kwest ulicznych, a także ofiar wielu osób prywatnych, instytucji i uczniów szkół. Dawano także gruz, kamienie, kwiaty, nasiona i sadzonki. Uroczystość odsłonięcia pomnika zgromadziła ok. 15 tysięcy osób. Relacjonowały ją gazety i czasopisma ogólnopolskie oraz lokalne. W czerwcu 1933 r. ukazał się na łamach „Gazety Powiatu Łukowskiego” artykuł nauczyciela Wacława Benedy „Łuków w hołdzie Henrykowi Sienkiewiczowi” (Milewski 2008). Na łamach czasopisma satyryczno-politycznego „Mucha” opublikowano wiersz opisujący wydarzenia sprzed lat w następujący sposób:

„Oto miasto, oto ludzie
Co nie toną w śpiączki nudzie
I dziś zwłaszcza Polska powie:
>>Bije mocny duch w Łukowie!!<<
Bo dla Ziemi Syna Swego,
Sienkiewicza genialnego,
Łukowianie drodzy, mili,
Piękny pomnik wystawili.
W chwili kiedy wszyscy jęczą,
Kryzys i podatki dręczą,
Kiedy każdy: >>ona z onym<<,
Łażą z nosem wydłużonym,
Znalazł się naród w Łukowie,
Ze społeczną sprawą w głowie,
Ci pisarza wielkiej sławy,
Uczcił prędzej od Warszawy”
(Milewski 2008, s. 22).

W ramach obchodów 700-lecia Łukowa 9 i 10 września 1933 r. miał miejsce I Zjazd Wychowanków i Wychowawców Szkół Łukowskich. Zebrało się ok. 200 osób. Przybyły one z całego kraju. Powstał wówczas Związek skupiający wokół siebie absolwentów łukowskich szkół i ich nauczycieli. Uchwalono statut tej organizacji. Na zjeździe zdecydowano także o ufundowaniu stypendium wieczystego im. Karola Levittoux. Podczas zjazdu wygłoszono dwa referaty. Pierwszy z nich dotyczył regionalizmu Zie-

mi Łukowskiej. Jego autorem był Jan Stanisław Majewski. Drugi referat został poświęcony przeszłości gmachu szkolnego. Wygłosił go sędzia Michał Lewoniewicz (Milewski 2008).

Ostatnim punktem obchodów 700-lecia Łukowa stanowiło odsłonięcie tablicy pamiątkowej na ścianie budynku Magistratu. Uroczystość odbyła się 10 września 1933 r. Autorem projektu tablicy był pochodzący z Łukowa, lecz mieszkający wówczas w Warszawie, inżynier – architekt Michał Ochnio. Na czworokątnej płycie z czarnego marmuru umieszczono stylizowany herb miasta z brązu, daty 1233 – 1933 i wykuty napis o treści: „Ku upamiętnieniu siedemsetnej rocznicy miasta Łukowa tablicę tę wmurowano”. Obliczono, iż koszt ufundowania tablicy wyniósł 335 zł i 45 gr. Przetrwiała do lipca 1944 r. Wskutek działań wojennych zniszczeniu uległ wówczas cały budynek, którego w następnych latach nie odbudowano. Autor relacji o obchodach siedemsetlecia miasta Tadeusz Milewski zauważa: „Starsi Łukowianie, mając osobiste wspomnienia tych doniosłych obchodów (...), bądź dobrze znając z relacji innych wiarygodnych osób, będąc patriotami naszej >>Małej Ojczyzny<<, nie mogą otrząsnąć się z oburzenia z powodu bezmyślnego przechrzczenia znaczącej części ulicy 700-lecia Łukowa, jak również sponiewierania przez nieodpowiedzialne decyzje wygłędu Pomnika Sienkiewicza (nie wolno malować pomników – są chronione prawami autorskimi - czy >>decydecni<< o tym nie wiedzą?). Jak można było do czegoś podobnego, takiej nonszalanckiej, dopuścić!! Żaden urząd, niczyja >>powaga<<, nie może tak postępować!” (Milewski 2008, s. 22).

Ważnymi uroczystościami były obchody poświęcone rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Miały one miejsce każdego roku. W takich uroczystościach brali udział członkowie lokalnej elity, przedstawiciele tutejszych władz, uczniowie lub delegacje ze szkół, żołnierze, duchowni, pracownicy różnych instytucji oraz liczni mieszkańcy powiatu (*Mszsp za maj 1921 roku z 28 maja 1921 roku*, APL, SPŁ, sygn. 88, k. 23; *Mszsp za kwiecień 1933 roku z 4 maja 1933 roku*, APL, UWŁ, WSP, sygn. 1920, k. 34).

Zygmunt Kunczyński wspomina na łamach „Nowej Gazety Łukowskiej” obchody Święta 3 Maja urządzone w latach trzydziestych XX wieku. Uczęszczał wówczas do Szkoły Powszechnej nr 3 w Łukowie. Pamięta, że w dniu majowego święta uczniowie i grono pedagogiczne z jego szkoły co roku brali udział w uroczystej Mszy św. koncelebrowanej na ołtarzu polowym przed kościołem pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego. Tam także przemawiali dostojnicy państwowi. Kunczyński relacjonuje: „Pamiętam, jak przemawiał powstaniec z 1863 roku, który miał szarą czapkę rogatywkę z orłem. Orzeł pochodził z okresu powstania. Ubiór żołnierski z czasów Powstania Styczniowego. W czasie uroczystości, my harcerze graliśmy w orkiestrze. Ja grałem na werblu. Przy tablicy POW wmurowanej w gmach Starostwa Łukowskiego, w dniu 3 Maja wystawiono na kilka godzin warty honorowe, które pełnili:

żołnierze garnizonu łukowskiego z Łapiguza, byli „peowiacy”, organizacja strzelecka, harcerze oraz uczniowie szkół. Raz i ja miałem zaszczyt pełnić wartę honorową w mundurze harcerskim pod tą tablicą” (Kunczyński 2008, cz. 3). Kunczyński dodaje, że uroczystości zawsze kończyły się defiladą, w której uczestniczyli uczniowie. Uważa, iż zawsze najlepiej prezentowali się ułani na koniach z zapasowych szwadronów artyleryjskich na Łapiguzie. Na ich ułańskich czapkach widniały kolorowe otoki. Kunczyński podaje, iż podobne obchody organizowano także 11 listopada 1918 r. Przypadające tego dnia Święto Niepodległości czczono równie uroczysto jak rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja (Kunczyński 2008, cz. 3).

W powiecie obchodzono także Święto Ludowe. Przypadało ono w maju. Uczestniczyli w nim aktywnie działacze partii chłopskich i socjaliści. Pierwsze takie święto na omawianym obszarze miało miejsce 15 maja 1932 roku. Na obchody w Tuchowiczu przybyło wówczas około dziesięć tysięcy osób. W 1937 roku podczas obchodów Święta w Łukowie domagano się zmiany ustroju w Polsce oraz wznoszono okrzyki na cześć rewolucji chłopskiej i utworzenia Polskiej Republiki Radzieckiej. 15 sierpnia 1937 roku w Stoczku zorganizowano Święto Czynu Chłopskiego. W obywateli tam uroczystościach uczestniczyli Maciej Rataj. Rok później w takich samych obchodach w Stoczku brało udział dwa tysiące osób (*Mszsp za listopad 1938 roku z 3 grudnia 1938 roku*, APL, SPŁ, sygn. 100, k. 253; Majewski 1928; Jachymek 1989; Jastrzębska 1989; Milewski 2008).

W 1922 roku w Łukowie założono Klub Miejski, który mieścił się w gmachu zajmowanym także przez Towarzystwo „Ogniwo”. W Klubie istniała możliwość gry w bilard oraz szachy. Istniała tam także czytelnia czasopism. W mieście działał także Klub Związków Podoficerów Rezerwy (Majewski 2004).

W życie kulturalne Łukowa włączało się wojsko, które organizowało koncerty orkiestry żołnierskiej, przedstawienia teatralne oraz zabawy taneczne. Żołnierze uczestniczyli w uroczystościach obchodzonych przez mieszkańców stolicy powiatu a także w akcjach charytatywnych i imprezach sportowych odbywających się w tym mieście (Izdebski 1989).

W okresie II Rzeczypospolitej obchodzono uroczystości imieniny marszałka Józefa Piłsudskiego. Zygmunt Kunczyński wspomina na łamach „Nowej Gazety Łukowskiej”, że jako uczeń Szkoły Powszechnej nr 3 w Łukowie uczestniczył w takich uroczystościach. Relacjonuje: „19.03. 1938 r. w dniu imieniny marszałka Piłsudskiego, na uroczystej akademii w szkole, brałem udział w chórze szkolnym oraz przedstawiłem życiorys Marszałka” (Kunczyński 2008, cz. 3, s. 12).

12 maja 1935 r. zmarł Józef Piłsudski. Zygmunt Kunczyński w swojej relacji oddaje atmosferę smutku, która wówczas zapanowała wśród mieszkańców powiatu łukowskiego. „W całym narodzie polskim zapanowała żałoba po Jego śmierci. W naszej Szkole nr 3 w Łukowie, Jego imienia, szczególnie przygnę-

biająco odbiła się ta wiadomość. W sali gimnastycznej wystawiono popiersie Marszałka okryte żałobą, przy którym młodzież szkolna, harcerze, członkowie innych organizacji szkolnych, wystawiali warty honorowe. Miałem zaszczyt pełnić wartę honorową przy popiersiu Marszałka. Zorganizowano uroczystą akademię żałobną oraz mszę w kościele Przemienia Pańskiego, na którą udali się wszyscy uczniowie i grono pedagogiczne. Na pogrzeb Marszałka do Warszawy i Krakowa udały się delegacje z naszej szkoły ze sztandarami. Przez radio w szkole słuchaliśmy uroczystości pogrzebowych. Po kilku dniach po uroczystościach pogrzebowych w kinie „Oaza” w Łukowie wyświetlono bezpłatnie film z pogrzebu” (Kunczyński 2008, cz. 2, s. 14).

Wnioski

Reasumując stwierdzić należy, iż łukowska kultura rozwijała się dzięki organizacjom społecznym i pasjonatom, dla których życie kulturalne było niezmiernie ważne. Można zauważyć, że między poszczególnymi organizacjami oraz Żydami i chrześcijanami istniała rywalizacja, która powodowała rozwój różnych inicjatyw mających na celu inicjowanie odczytów, spektakli, akademii i tym podobnych przedsięwzięć. Udział w licznych przedsięwzięciach kulturalnych umożliwiał pozytywne spędzenie czasu i integrację między łukowianami. Na polu kulturalnym działały szkoły, ochotnicze straże ogniowe, organizacje skupiające inteligentów i kolejarzy.

Mimo działalności różnych instytucji w powiecie poziom kultury mieszkańców na tym obszarze pozostawiał jeszcze wiele do życzenia. Świadczy o tym uwaga Jana Stanisława Majewskiego dotycząca mieszkańców Łukowa. Ów świadek życia mieszkańców powiatu łukowskiego w okresie międzywojennym pisze: „W Łukowie jest w ogólności bardzo niski poziom kulturalny szerokich warstw mieszczanskich, dla których pismo lub książka nie jest rzeczą konieczną, a kulturalna rozrywka, jak teatr, kino lub tp. jest całkowicie zbędną. W miasteczku, liczącym kilkanaście tysięcy ludności, rozchodzi się ogółem wszelkich czasopism, łącznie z miejscową gazetą, zaledwie około 400 egzemplarzy. Niewielką salą dobrego teatru amatorskiego wypełnia zawsze ta sama publiczność: inteligencja, nawet w tak popularnym i demokratycznym przybytku kulturalnej i kształcącej rozrywki, jak kino, znikoma tylko ilość widzów rekrutuje się z ludu. Lud ten, nieprzygotowany, nie mający rozbudzonej ciekawości, nie odczuwa potrzeby takiej rozrywki” (Majewski 2004, s.105).

Literatura:

1. Będkowska H. (2009), *Polityka niszczenia polskiej kultury, oświaty i Kościoła katolickiego w powiecie łukowskim w latach 1939-1944* [w:] *Roczniki Wyższej Szkoły Biznesu i Administracji w Łukowie*, nr 5.

2. *Dane dotyczące stanu kultury w powiecie w 1925 i 1926 roku*. Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie.
3. Izdebski J. (1989), *Garnizon łukowski w XIX i XX wieku, jego rola i znaczenie w życiu miasta*. W: R. Turkowski (red.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
4. Jachymek J. (1989), *Stronictwo Ludowe w powiecie łukowskim w latach 1931-1939*. W: R. Turkowski (red.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
5. Jastrzębska K. (1989), *Życie polityczne Łukowa i powiatu łukowskiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego*. W: R. Turkowski (red.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa. K. (25.09.1933), *Wielka rocznica Łukowa*, „Podlasie”, nr 2.
6. Kunczyński Z. (06.04.2000), *Sylwetki – wspomnienia (odc. 3)*, „Nowa Gazeta Łukowska”, nr 4.
7. Majewski J. S. (1929), *Adamów i okolice*, nakł. autora, Łuków.
8. Majewski J. S. (1928), *Historia miasta Kocka*, nakł. Magistratu m. Kock, Kock.,
9. Majewski J. S. (1924), *Łuków. Miasto powiatowe w województwie lubelskim*, Łukowski Ośrodek Kultury Reprint z 1930 r. Łuków, <http://www.lok.lukow.pl/12.10.2008.r/>.
10. Mierzwiński H. (1990), *Dzieje Kocka do roku 1939*, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych, Warszawa 1990.
11. Miesięczne sprawozdania sytuacyjne, Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny.
12. Milewski T. (11.05.2008), *Rocznikowe refleksje*, „Nowa Gazeta Łukowska”, nr 5.
13. Orłowski R., Szaflik J. R. (1962), *Dzieje miasta Łukowa*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
14. Pastuszka S. J. (1989), *Amatorski ruch artystyczny w Łukowie i okolicy w latach 1918 – 1939* W: R. Turkowski (red.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
15. Podania do Starosty Łukowskiego, Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie.
16. Prejzner E. (sierpień 1925), *Śpiew i muzyka. Sprawozdanie zarządu z działalności chóru i tria „Ogniwa”*, „Gazeta Łukowska”, nr 8.
17. Przeworska M. (19.05.2008), *Okruszynki z dziejów Łukowa*, „Nowa Gazeta Łukowska”, nr 6.

CULTURAL LIFE IN THE ŁUKOWSKI DISTRICT IN THE YEARS 1918-1939

Social Dissertations, Issue 2 (V) 2011

Marek Czyrka

Higher School of Business and Administration in Łuków

Summary: The aim of the article is to present the cultural life in the Łukowski District in the interwar period. The article has been written on the basis of archival sources and studies. In the interwar period the Łukowski District was within the boundaries of the Lubelskie Province. The culture in Łuków developed through social organizations and aficionados for whom the cultural life was immensely important.

It can be observed that between different organizations and the Jews and the Christians there existed a rivalry which caused the development of various initiatives – lectures, performances, celebrations and similar ventures. The cultural life was rich.

Despite the activity of different cultural and educational institutions in the District, the level of culture of the residents in that area left a lot to be desired. The curiosity of the District's residents was not awakened yet, they did not feel the need for cultural entertainment.

Key words: culture, theatre, cinema, lectures, performance, cultural institutions

Introduction

The aim of the article is to present the cultural life in the Łukowski District in the interwar period. The article has been written on the basis of archival sources and studies. In the interwar period the Łukowski District was within the boundaries of the Lubelskie Province. In 1921 there lived 123,273 people there. The national census data, held 10 years later, indicated 129,923 residents. The vast majority, about 90 per cent, claimed at that time Polish nationality. Less than 10 per cent of the residents of the Łukowski District claimed Jewish nationality. The representatives of other nationalities present there were: Belarusian, German, Russian and Ukrainian. They represented a small percentage of the whole community. The majority of residents of Łuków and other towns in the discussed region made their living from farming and animal husbandry. Similar as in the country. Statistic data from 1928 indicate that 86.9 per cent of the District's residents earned their living from farming and animal husbandry. 5.5 per cent of professionally active residents were employed in the industry. Overpopulation was present in the villages. 78.5 per cent of people earned their living from farming. Relatively small number of the District's residents made their living from craft. In 1930 there worked 558 craftsmen in Łuków. The majority of them were tailors and shoemakers. 138 shoemakers and 110 tailors were recorded at that time (Orłowski Szaflik 1962; Jastrzębska 1989).

Culture in the Łukowski District

The Jewish Community Library functioned in Łuków. It was the institution which took care about the cultural development of the residents of Jewish faith (Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne za luty 1925 r. z 2 marca 1925 r., Archiwum Państwowe w Lubli-

nie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1916, k. 9, dalej: mszsp, APL, UWL, WSP). In 1925 the authorities responsible for examining the socio-political situation in the District, noted increased activity of Jewish left-wing organizations "towards organizing the lottery". The Chief Official of the Łukowski District reported to the Governor of the Lubelskie Province that in February that year an illegal lottery was held. According to that account the police intervened. The teachers from communal schools took part in the lottery. (mszsp za luty 1925 r. z 2 marca 1925 r. APL, UWL, WSP, k. 10).

The residents of the Łukowski District gladly participated in lectures organized by various societies and institutions. Jewish organizations were especially active in this field.

On 9th January 1922 in the Jewish school at 16 Lubelska Street in Łuków a lecture was planned which was to be delivered by Mr. Neufeld from Warsaw, the lecture's subject was "The function of Jewish woman at the birth of Palestine". The permission for the lecture was requested by the President of "Mizrachi" Society, Abram Żyto, 37, tradesman. The Chief Official of the District allowed the lecture, which was delivered on 10 January in the society's own premises situated in the Jewish school building (Abram Żyto do Wielmożnego Pana Starosty w Łukowie, 6. 01.1922 r., Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie, k. 1, dalej: APL, SPŁ, sygn. 473; Zezwolenie na odczyt, 7.01.1922 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 6).

Żyto referred to the Honourable Chief Official of the District also on 29th July the same year. He asked for the permission to deliver the lecture in the Łukowska synagogue on the subject "Acknowledgement of Palestinian mandate and our duties", which had already been accepted by the President of the Board of the Jewish Community in Łuków (Abram Żyto do Starosty w Łukowie, APL, SPŁ, 29.07.1922 r., k. 15).

On 16th August 1922 in Łuków, M. Zurman from Zawiercie from the Jewish Orthodox Society delivered a lecture. According to the report "he spoke in the religious spirit and on the upbringing of the Jewish youth and gave examples from Talmud referring to the youth and their upbringing. 500 listeners gathered." The next two lectures of that speaker, scheduled on 17th and 20th August did not take place because there were no listeners. According to the report "on 22nd August Zurman spoke also in the religious spirit to the fathers and mothers so that they took better care of their children and brought them up in accordance with Talmud to be future Jewish citizens. He appealed not to send the children to foreign schools because foreign schools cannot bring the children up in the Jewish faith. No-one spoke in the anti-national mood". 300 people gathered at that time (Sprawozdanie starszego posterunkowego z 23 sierpnia 1922 r. do Starostwa w Łukowie z odczytów żydowskich, APL, SPŁ, sygn. 473, k. 39).

From 30th December 1922 to 6th January 1923 in Łuków was held „Academic Week”. Its programme included: 30th December – lecture by Stanisław Brzozowski in the hall „Ogniwa” on the subject „Students’ misery”, for which the tickets were sold in the total amount of 200 Polish marks. A donation was planned to take place from 2nd to 5th January 1924 – a sale of 500, 1000 and 5000 Polish marks stamps. These were offered by the students, referred to as academics at that time, who visited the residents of Łuków in their houses. The organizers of the event charged on 4th January 5% from the prices of goods sold in Łuków’s shops upon the agreement of the shop-owners and the buyers for the public collection of money. The collected money was donated to building student hostels for students from Łuków (Komitet Wykonawczy Tygodnia Akademickiego w Łukowie do Urzędu Starostwa Powiatu Łukowskiego, listopad 1922 r. APL, SPŁ, sygn. 473, k. 43).

On 21st February 1925 at 7 p.m. the board of The Jewish Community Library in Łuków scheduled in its own premises „Literary Talk”, with the participation of M. Gotesdyner, M. Finkielsztajn and J. Rosenewajg. Subjects of the discussion: „Philosophy and its relation to religion”, „The origin of religion”, „Mysticism and religion”, „Asceticism and pessimism”. The board of the library informed that on 7th March 1926 at 8 p.m. another „Literary Talk” was planned to take place, intended for the readers and introduced guests, again in its own premises. The participants included: M. Feldman, P. M. Finkielsztajn and S. Librajan. The subjects of the discussion: „Perec and Wyspiański”; „Philosophy, knowledge and religion”; „Declamation of Perec’s works”; „Outline of Jewish literature”. The lectures took place. The profit from the tickets was 24 zlotys and it was donated to the Library. (Prezes Żydowskiej Biblioteki w Łukowie do Starosty Łukowskiego, 19 lutego 1925 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 146; Prezes Żydowskiej Biblioteki w Łukowie do Starosty Łukowskiego, 5 marca 1925 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 87; Komendant Posterunku

Policji w Łukowie do Starosty Łukowskiego, 9 marca 1925 r., APL, SPŁ, sygn. 473, k. 88).

In the following years the Chief Official of the Łukowski District received many notifications about the lectures initiated by Jewish organizations. There are no report available informing if all the lectures took part, however it can be believed that at least the majority of the lectures took place because the Chief Official of the District generally allowed them.

In 1925 in Łuków, Christians organized six lectures, while Jewish organizations – twenty-two. In the following year, according to the data from the period from January to 9th October, Poles had thirteen lectures while the Jews had twenty-two lectures. In the area of the District only few similar events took place outside Łuków. In 1925 and 1926 there were only two lectures outside that town. In 1925 the organizers were the Christians, in the following year – the Jews. Analysing the activity of Jewish organizations throughout one year only, gives the image of large activeness of Jewish society in the cultural field. On 1st February 1925 in the Łuków Society „Mizrachi”, Leon Finkielsztajn from Warsaw delivered a lecture on literary works by Perec, Rydel, Słowacki, Tetmajer and Wyspiański, and also about „taking a wife of peasant origin from the village of Bronowice by Rydel”. On that same day in The Jewish Community Library in Łuków, Moszek Finkielsztajn spoke about „the significance of religion and the search of human being approving it”. A week later, on 7th February, the Łuków Society „Tarbut” organized a lecture of Szymch Danzig who spoke about the „philosophical studies of Doctor Nordan, publishing literary journals and his travels all over Europe”. Szymon Librach gave also a speech about Doctor Jordan. On 21st February in the premises of „Tarbut” Society in Łuków, Izrael Rosencwajg gave a speech concerning „the general culture and its meaning, the morality and the diversity of its cultural progress”. Also in the following months the Jews organized lectures. In March 1925 such cultural events took place in the Łuków Society „Tarbut” and in The Jewish Community Library. „Tarbut” Society invited to Łuków Moszek Mezibowski from Warsaw who gave a lecture about „popularizing Hebrew language as the native language in Palestine and popularizing new culture” and also about „building the university in Palestine”. Dancyg Szymcha from Łuków spoke about the child’s character and „about the egoism of adults and their moral conduct”. In The Jewish Community Library the lecturers gave lectures on literature and comparing the culture of „ancient times” with the current culture. Similar lectures were organized by Jewish organizations in the following years. An interesting cultural initiative was presented by the Scout Society „Haszomer Hacair” from Łuków. On 20th January 1933 the society organized in the village Karwacz in the commune Celiny a five-day scout competition connected with lectures on popularizing culture in Palestine. The Jews organized lectures throughout the whole the interwar period. In The Jewish Com-

munity Library they also organized literary talks, evening discussions and concerts. Special overtones had the lectures on the situation of Jewish community in Nazi Germany. On 13th May 1933 in The Jewish Community Library, Leo Finkielsztajn from Warsaw gave a lecture on "Hitlerism, Prussians and Socialism". A month earlier, on 27th March 1933, as a sign of protest to oppression of Jewish people in Germany, the Jewish shopkeepers in Kock closed their shops earlier than they normally did and organized a demonstration in the town market square. The protesters condemned the policy of Adolf Hitler. The sources do not inform in the Jewish demonstrations were supported by Christian residents of Kock. "Agudas Izreal" invited Jankiel Sznkier who on 18th October 1933 in the synagogue in Adamów gave a lecture on the subject "The Jewish Question in Germany". On 21st and 22nd October 1933 in Kock in the building of the League for Help to the Workers in Palestine there were organized two lectures concerning Adolf Hitler. The lecturer was Jakub Kronenberg from Warsaw (*mszsp za luty 1925 r. z 2 marca 1925 r.*, APL, UWL, WSP, k. 8-9; *Mszsp za marzec 1925 roku z 1 kwietnia 1925 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1916, k. 19, 21; *Dane dotyczące stanu kultury w powiecie w 1925 i 1926 roku...*, APL, UWL, WSP, sygn. 15, k. 1; *Mszsp za styczeń 1932 roku z 3 lutego 1932 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1919, k. 1; *Mszsp za styczeń 1933 roku z 4 lutego 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 7; *Mszsp za luty 1933 roku z 3 marca 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 19; *Mszsp za marzec 1933 roku z 4 kwietnia 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 29; *Mszsp za maj 1933 roku z 2 czerwca 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920; k. 40, *Mszsp za październik 1933 roku z 3 listopada 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 85).

The lectures were also organized by Poles. As an example it is worth to note that on 7th and 8th March 1925 the Łuków society "Ogniwo" organized a celebration including lectures on different problems. The subjects of the lectures reflected contemporary interests of Łuków intelligentsia. Brodowski, a notary public from Łuków, spoke about Polish scholars and their work. Kraśniewski, a teacher, spoke about "the science of matter and energy in the current times" and about the invention of radium by Marie Curie-Skłodowska. Krasuski, a captain doctor, gave a lecture about the methods of treatment. Tomankiewicz recited the poem "Pensive my eyes" by Maria Konopnicka. Another set of lectures which took place on Łuków was devoted to the local intelligentsia and its role in the society. One can draw the conclusion that the authors sympathized with the groups propagating national values and pointing to excessive economic privileges of the Jewish community. Among the speakers were also the supporters of Józef Piłsudski. On 18th March 1925 Bolesław Brodowski sounded a warning that the intelligentsia from Łuków was not economically active. The subject of Borowski's speech was: "The task of the intelligentsia from Łuków, its lack of activity in the

economic field. Not paying attention to social masses and the economy of the Łuków commune." The speaker appealed to the listeners to take the initiative in the fields he mentioned. Another speaker, Karol Wiórkowski criticised in his speech the socialists for bad ruling in Łuków after Poland had regained independence. Another speaker was Tadeusz Szpotański from Warsaw who devoted his speech to "achievements and the recognition of the Marshal Piłsudski for his genius work for Poland since his youthful years when Poland had been divided among three powers". On 6th June 1926 in the building of the Cultural and Educational Society "Ogniwo", a teacher in secondary schools in Warsaw, Mr. Kopacz, gave a lecture devoted to the establishing of the Society of the Working Class Universities. The society "Ogniwo" organized also a lecture for the cooperative movement of Jadwiga Sochacka who on 11th June 1926 encouraged the residents of Łuków to the activity in the cooperative movement. The Trade Union of Nonspecialist Workers in Łuków also participated in the lectures. In the years 1922 – 1927 there were sixty-two lectures organized by Poles. Forty-eight lectures were organized by the Jews (*Mszsp za marzec 1925 roku z 1 kwietnia 1925 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1916, k. 19, 21; *Mszsp za czerwiec 1926 roku z 1 lipca 1926 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1917, k. 28-29; Pastuszka 1989).

In the Łukowski District there were organized performances and concerts. From 1922 to 1927 there were 874 performances, including 771 Polish, 70 Jewish, 26 Ukrainian and seven Russian. In that period there were 44 concerts. According to the data from 1925 the Christian organizations and institutions organized 117 performances and concerts. In the same time the Jews organized nine such events. In the next year, from 1st January to 9th October there were organized 67 performances organized by the Christian organizations and institutions and eleven such events organized by the Jews. In the years 1931-1936 in the Łukowski District there were organized 2880 performances. The performances were mainly given by an amateur artistic movement which included, among others, the teachers. In theatrical field the following organizations were active: Central Association of Rural Youth (CZMW), Catholic Association of Male and Female Youth, Polish Motherland School, Music and Drama Section of the Łuków Station, Cultural and Educational Society "Ogniwo", Board of Rail Military Preparation "Ognisko", Legionary Association, Association of Rural Youth "Siew", Association of Rural Youth "Wici", Association of Voluntary Fire Brigade, Union of Polish Teachers of Elementary Schools (since 1930 Polish Teachers' Union) and Rifle Association. Polish Teachers' Union prepared in the Łukowski District several dozens of performances every year. The performances were given in various towns and villages of the District. The Society "Ogniwo" had a very active choir, trio and orchestra. The Józef Piłsudski Communal School Number 3 in Łuków had choir,

theatrical and musical groups. In 1931 there were fifteen choirs, mostly church choirs, in the Łukowski District. In Stoczek there was a choir of the Union of Polish Teachers. Theatrical performances caused the development of the cultural level of the District's residents. The performances were also given by the Catholic Association of Male Youth and the Catholic Association of Female Youth. These organizations also organized choir concerts and patriotic celebrations during national holidays. The performances were also given by the Jewish organizations: League for Help to the Workers in Palestine, Zionist Organization, Association "Kultur-Liga" in Kock, Cultural and Education Society "Freiheit", Trade Union of Nonspecialist Jewish Workers, The Jewish Community Library, Jewish Scout Society "Haszoner Hacair". The Jews gave not only performances popularizing their culture but also the patriotic plays by the Polish authors. The Polish amateur groups also prepared national plays. Most frequently, however, the content of the plays dominating in the Łukowski District was more suited to less demanding audience. In 1924 only eight in every 49 plays had the patriotic content. These plays were for example: "Bloody January of 1863" by Jan Ciborowski, "The Tenth Pavilion" by Adam Staszczyk, and "Dawn" by Franciszka Gensówna. The similar situation was in the following years. The actor from the large cities theatres sporadically gave their performances in Łuków. In 1932, for example, in the District town, the National Theatre from Warsaw staged the play "Death Dance" by August Strindberg. In May of 1935 the experimental group of "Reduta" Theatre, managed by Mieczysław Limanowski and Juliusz Osterwa, staged in Łuków the comedy "Karoline" by Somerset Maugham. In January of the next year the Institute "Reduta" organized in the town a one-day course for managers and directors of folk theatres (*Dane dotyczące stanu kultury w powiecie w 1925 i 1926 roku*, Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie, sygn. 15, k. 1; Prejzner 1925; Majewski 2004).

There was a cinema in Łuków. Its name changed several times. Its name was "Oaza". In 1931 it showed 624 films. The cinema had 222 seats (Pastuszka 1989).

The centres of culture popularizing, frequently the only ones in the area, were schools. The Tadeusz Kościuszko State-owned Lower Secondary School in Łuków together with social organization took part in the organization of celebrations, concerts, tombola, children plays and other similar events. Scouts from the Communal School Number 3 in Łuków organized evening meetings and theatrical performances. The Cultural and Education Association was established at the school in Kock in 1929. The teachers were active in this organization. The performances for the local community were very often given by educational institutions. One of such performances was given on 8th January 1933 in the village Kamionka in the commune Mysłów. It was organized at the initiative of

Jadwiga Żebrowska, a teacher. The schoolchildren acted in the performance. The function of culture popularizing centres was also served by Voluntary Fire Brigades. Amateur actor used theatre stage in the building of the fire brigade in Adamów. In Kock theatrical plays were staged as a part of the activity of the fire brigade. Thanks to Voluntary Fire Brigades similar events took place also in other villages and small towns. The fire brigades had also their own bands (*Mszp za styczeń 1933 roku z 4 lutego 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 3; Majewski 1929).

There were libraries in the District. In 1929 there were eighteen libraries. It has 14,418 tomes. 1777 readers used them. These institutions had only four reading rooms. The libraries were, among other things, in the District town. In Łuków there were: A. J. Kwiatkowska Reading Room, established in 1903; The Jewish Community Library, established in 1918 and the book collections available to the readers in the interwar period. The libraries included: Police Officers of The Łukowski District, Cultural and Educational Society "Ogniwo", Touring District School Board and Rifle Association. The Public Library had over 6,500 books and several dozens of annual volumes of various magazines in total in 1930. About three thousand books were in the Jewish Community Library in Łuków. They also included books in Polish. In the Public Library and in the Jewish Community Library one could use the reading room. Other libraries which were in Łuków included: Polish Motherland School Library and Antoni Dąbrowski Library. In Łuków, as in the whole District, there were also smaller libraries managed by schools and associations. The library of the Public School Number 2 in Łuków had about one thousand books. In Kock before 1926 the only library was in the Catholic Church parish. Apart from the parish, since 1926 the books were lent by the Rifle Association. The organization had in Kock its library with the reading room in which lectures, games and plays were organized. According to Jan Stanisław Majewski there were two other libraries in 1928 in that town: school library of Jewish library. So in Kock there were four institutions lending books to the readers. There were the following libraries: parish library, school library, Rifle Association library and Jewish library. Library posts were also in: Baczków – Polish Motherland School, Biało-brzegi – Association of Rural Youth, Helenów – Polish Motherland School, Huta Dąbrowa – Workers of "Dąbrowa" Ironworks, Liskierz – Union of Polish Teachers of Elementary Schools, Łazy – Catholic Association of Rural Youth, Stoczek – Public Library of Union of Polish Teachers of Elementary Schools and the J. L. Perce Library of Zionist Organization, which belonged to the Trade Union of Leather Industry Workers, Trzebieszów – Catholic Association of Rural Youth and Wojcieszów – Communal Library. The lack of sufficient number of scientific publishers from different fields, low level of reading propagating and high fees for

borrowing books discouraged poor and uneducated people from using the library (Majewski 1928; Pa-stuszka 1989; Mierzwiński 1990; Przeworska 2002; Majewski 2004; Będkowska 2009).

Cultural initiatives were also proposed by social institutions which gathered the rural youth. In spring of 1933 the Association of Rural Youth "Siew" organized "tree planting holiday" in the whole District. The event contributed to the integration of local community. The Zionists, especially the members of the "Mizrachi" Society from Łuków celebrated "Spring Holiday" – in May they organized trips to forest which also included discussions and competition. The same holiday was celebrated in Stoczek (*Mszsp za marzec 1933 roku z 4 kwietnia 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 26; *Mszsp za maj 1933 roku z 4 czerwca 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 47).

One of the most important cultural events which took place in Łuków in the interwar period were the celebrations connected with the 700th Anniversary of the Town. The celebration took place in 1933. In commemoration of this event it was decided to establish a town park, give a new building for the Communal School Number 3 and build new streets: 700th Street, Kilińskiego Street, Kryńskiego Street, Sienkiewicza Street and Żeromskiego Street (K. 1933). "Nowa Gazeta Łukowska" publishes the recollections of Tadeusz Milewski concerning the 700th Anniversary of Łuków. The recollections were written in 2008. Milewski used the work of Jan Stanisław Majewski "The Anniversary Year of the Town of Łuków". He notices that although the celebrations were a long time ago, he remembers them clearly. According to the residents of Łuków the celebrations in the interwar period were the greatest events for the town and for the whole region as well. The representatives of the Province authorities participated in them. Central and local press wrote about the anniversary. The initiator of the celebrations and the Vice-President of the Organizing Committee of the anniversary was Jan Stanisław Majewski. The author of "The Anniversary Year of the Town of Łuków" wrote that he saw the will and the enthusiasm of the society to properly celebrate the actions undertaken by the authorities of Łuków. He also appreciated the efficiency of the organizers of the celebrations.

In April of 1933 the Committee of Celebrating the 700th Anniversary of the Town was established. It had little time to draw up the programme but it succeeded. Its members elected the board of the members of five sections which had separate objectives connected with the celebrations. It was decided that as a part of the celebrations there will be held the Town Council Meeting. The District Sport Holiday was also planned. A significant item of the programme was the unveiling of the new monument of Henryk Sienkiewicz in the new neighbourhood of Łuków. For the residents of Łuków of major importance were also: building the 700th Anniversary of Łuków Street and naming new streets in the new

neighbourhood. The building of a football pitch was also planned. As a part of the celebrations there was held the 1st Reunion of the Alumni and the Class Teachers of the Schools in Łuków in September 1933. The event which took place in the same month and which was important to the residents of Łuków was the unveiling of the Commemorative Plaque in the Magistrate building.

On 20th May 1933, on Saturday evening, there was the ceremonial Town Council Meeting which was held in the decorated Hall of the Cultural and Educational Society "Ogniwo". The meeting was attended by: the representatives of local authorities, including the Mayer Antoni Stilkr; members of the Committee of Celebrating the 700th Anniversary of the Town; the activists of various organizations and the representatives of the community (Milewski 2008). The Meeting was started by Antoni Stilkr who welcomed all the guests. The next speaker was Jan Stanisław Majewski who said: "In the history of the mankind, in the lives of the nations and the centres of the populations, the start of their lineage is always the first, completely certain, historic date. So, according to the historian Długosz, ancient statutes of the Krakowskie Bishopric, to which Łuków used to belong, and other chronicles and archival sources, the earliest historic date which we know and since which Łuków, as a population centre, has been present on the history stage is the year 1233. It is the year which was recorded in the chronicles as the day of the greatest victory of Poles over the Yotvingians, and winning their settlement, Kock, and incorporating it to the Łuków Castellan in the Town of Łuków" (Milewski 2008). Afterwards, Józef Cetnarski, the Secretary of the Town Council and the Headmaster of the Communal School, presented the project of the occasional resolution of the Council, which was subsequently accepted unanimously and with applause by the councillors. According to the resolution the Town Council paid tribute to the generations of the residents of Łuków to commemorate them and with the support of the Łuków community decided to:

1. Fund the Commemorative Plaque.
2. Name the streets in the new neighbourhood of the town, formerly the property of Łuków-Starostwo (the 700th Anniversary of Łuków Street, Henryka Sienkiewicza Street, Adama Antoniego Kryńskiego Street, Stefana Żeromskiego Street, Pułkownika Kilińskiego Street, Powstańca Wilczyńskiego Street, Biskupa Szaniawskiego Street.
3. Allot for ever a 10-hectare area, belonging to the Office of the Starost, to the park which will enliven the town by becoming a place of rest and entertainment

(Milewski 2008, p. 22).

From 21st to 28th May 1933, for the period star-

ting and ending with Sunday, in Łuków there was organized the District Sport Holiday. The preparations for this holiday started in 1932. It was well organized. It was financed by various institutions and individuals.

As a part of the event the following things were presented: pupils' gymnastics, gymnastics displays and sport competitions, sport displays of children and teenagers, fitness tests (the winner received the National Sport Badge), qualifying competitions for pupils of communal and secondary schools and the Priest Brzóska marching competition and even the national dances of the schoolchildren. The pitch and the stand were consecrated. The District Sport Holiday was attended also by the participants of the skeet shooting organized by the Hunting Association and the cyclists taking part in the cycling race organized by the Reservists Association. As a part of the District Sport Holiday there were organized several evening events and a film was screened at the cinema for about four hundred children.

As a part of the District Sport Holiday there was also organized the general convention of the Association of Rural Youth "Siew" and the convention of the delegates of the Rifle Association. An important item of the programme of the District Sport Holiday was the unveiling of the new monument of Henryk Sienkiewicz and the parade on Sienkiewicza Street. The works connected with the monument started at the beginning of 1933. The initiator of this undertaking were the Headmaster of the Female Lower Secondary School, Kazimierz Józef Białecki, and the Starost of Łuków, Doctor Jan Siokało. The Committee of Building the Monument was established. In January of 1933 Radwan-Krotkiewski, engineer and architect from Warsaw, presented three projects of the monument to the Committee. One project was chosen. It was decided that the monument would be erected at the junction of Sienkiewicza Street and Kryńskiego Street, formerly the property of the Office of the Starost. The seven-meter high monument was made from reinforced concrete and covered with terrazite. The monument was made by the craftsmen from the Łukowski District. It was finished by the specialists from Warsaw. The front of the monument had a marble cartouche with a low-relief – the portrait of Henryk Sienkiewicz. It was made by the specialists from the company "Bracia Łopieńscy", to the design of Professor Rosłań. The representatives of: the members of the writer's family, the clergy, the education, the authorities, various social organizations and the activists of the Committee of Building the Monument signed the founding act which was set in the foundation of the monument (Milewski 2008). The monument cost 4 thousand 160 zlotys and 90 groszys. The money came from subsidies, street collections, and also from many individuals, institutions and pupils. People also offered rubble, stones, flowers, seeds and plants. The celebration of the unveiling of the monument gathered about 15 thousand people. It was reported on in

the newspapers and magazines, both all-Poland and local. In June of 1933 "Gazeta Powiatu Łukowskiego" published an article by Waclaw Benenda titled "Łuków pays tribute to Henryk Sienkiewicz" (Milewski 2008). "Mucha", a satirical and political magazine, published a poem describing the past events in the following way:

"This is the town, these are the people
Who do not drown the drowsiness boredom
And today Poland shall say:
>>Strong spirit is in Łuków!!<<
Because for the Land of Its Son,
The brilliant Sienkiewicz,
The dear residents of Łuków,
Set up a beautiful monument.
In the time when everyone is groaning,
The crisis and taxes are gnawing,
Everyone goes: >>she's with him<<,
They wander with a long nose,
The nation was found in Łuków,
With social issues on their minds,
They honoured the great writer,
Sooner than Warsaw did"

(Milewski 2008, p. 22).

As a part of celebrating the 700th Anniversary of Łuków on 9th and 10th December 1933 there was held the 1st Reunion of the Alumni and the Class Teachers of the Schools in Łuków. 200 people gathered. They came from all over the country. Then the Association gathering the Alumni and the Class Teachers of the Schools in Łuków was established. The statute of the organization was passed. On the Reunion it was also decided to fund the Karol Levittoux perpetual scholarship. During the Reunion two papers were read. The first one was on the regionalism of the Land of Łuków. Its author was Jan Stanisław Majewski. The second paper was devoted to the past of the school building. It was given by the judge Michał Lewoniewicz (Milewski 2008).

The final item of the celebrating of the 700th Anniversary of Łuków was the unveiling of the Commemorative Plaque in the wall of the Magistrate building. The event took place on 10th September 1933. The author of the project of the plaque was Michał Ochnio, engineer and architect, coming from Łuków but living at that time in Warsaw. The quadrangular plaque from black marble showed the town's coat of arms made from bronze, dates 1233 – 1933 and carved inscription: "To Commemorate the 700th Anniversary of the Town of Łuków". The plaque cost 335 zł and 45 gr. It lasted until 1944. Due to military operations the whole building was destroyed which was not rebuilt later. The author reporting the celebrating of the 700th anniversary of the town, Tadeusz Milewski observes: "Older residents of Łuków who personally remember these celebrations (...), or know them well from the accounts of reliable people, being the patriots of our >>Small Homeland<< cannot stop feeling indignant due to the fact of min-

dless renaming of a large part of the 700th Anniversary of Łuków Street, as well as the ill-treatment of the Monument of Siekniewicz caused by irresponsible decisions (one cannot paint monuments – they are protected by the copyright law – do >>the decision-makers<< not know about that?). How could something like that, such nonchalance, happen!! No office, no >>dignity<< can do that!” (Milewski 2008, p. 22).

A very important event was the celebration of the anniversary of the Constitution of May 3. They took place every year. The celebrations were attended by the members of the local elites, the representatives of the authorities, pupils or the school representatives, soldiers, clergy, employers of various institutions and residents of the District (*Mszsp za maj 1921 roku z 28 maja 1921 roku*, APL, SPŁ, sygn. 88, k. 23; *Mszsp za kwiecień 1933 roku z 4 maja 1933 roku*, APL, UWL, WSP, sygn. 1920, k. 34).

Zygmunt Kunczyński recollects in “Nowa Gazeta Łukowska” the celebrations of May 3 Holiday in the 1930s. He attended the Communal School Number 3 in Łuków at that time. He remembers that on that day the pupils and the teachers from his school took part in an open-air mass concelebrated in front of the Transfiguration Church. State dignitaries. State dignitaries were also present there. Kunczyński relates: “I remember when the insurgent from 1863 spoke, he was wearing a four-cornered hat with an eagle. The eagle came from the period of the uprising. His military clothes also came from the January Uprising. During the celebrations the scouts, including me, played in the band. I played the drum. At the Polish Military Organization plaque fixed in the wall of the the Office of the Starost of Łuków, on 3rd May there were guards of honour for several hours which were formed by the soldiers from the Łukowski garrison from Łapiguz, former soldiers of Polish Military Organization, riflemen, scouts and pupils. One time even I had the honour to form the guard of hour in the scout uniform at the plaque” (Kunczyński 2008, part 3). Kunczyński adds that the celebrations always ended in the parade in which pupils participated. He believes that the best looking were the uhlans on horses from the reserve cavalry and artillery troops from Łapiguz. Their hats had colourful military hatbands. Kunczyński reports that the celebrations were also organized on 11th November 1918 – the Independence Day, which was celebrated equally ceremonially as the holiday of Constitution of May 3 (Kunczyński 2008, part 3).

In the District was also celebrated the Folk Holiday which was in May. It was attended by the activists of the peasant parties and the socialists. The first such holiday in the discussed District was on 15th May 1932. The celebrations in Tuchowicz gathered about ten thousand people. In 1937 during the celebrations of the Folk Holiday in Łuków the crowd demanded the change of the ruling system and gave shout of hoy to honour the peasant revolution and the forming of the Polish Russian Republic. On 15th

August 1937 in Stoczek there was organized the Holiday of the Peasant Deed. Maciej Rataj took part in the celebrations. A year later the same celebrations in Stoczek gathered about two thousand people (*Mszsp za listopad 1938 roku z 3 grudnia 1938 roku*, APL, SPŁ, sygn. 100, k. 253; Majewski 1928; Jachymek 1989; Jastrzębska 1989; Milewski 2008).

In 1922 in Łuków there was established the Town Club which was in the building of the “Ogniwo” Society. In the Club one could play billiards or chess. There was also a reading room with the magazines. In Łuków there was also the Club of the Association of the Non-commissioned Officers in the Reserve (Majewski 2004).

The army got involved in the cultural life of Łuków. They organized military band concerts, theatrical performances and dances. The soldiers participated in the holidays celebrated by the residents of District Town and also in charities and sport events organized in the town (Izdebski 1989).

In the time of the Second Polish Republic there was ceremonially celebrated the name day of the Marshal Józef Piłsudski. Zygmunt Kunczyński recollects in “Nowa Gazeta Łukowska” that when he was the pupil of the Communal School Number 3 in Łuków he took part in such celebrations. He related: “On 19th March 1938 on the name day of the Marshal Józef Piłsudski, during the ceremonial school celebration I was in the school choir and I presented the life of the Marshal” (Kunczyński 2008, part 3, p. 12).

On 12 May 1935 the Marshal Józef Piłsudski died. Zygmunt Kunczyński in his account described the atmosphere of sorrow which was felt by the residents of the Łukowski District. “The whole Polish nation was in mourning for Him. In our School Number 3 in Łuków, which was named after Him, the news had a depressing effect on us. The bust of the Marshal Piłsudski was placed in the gym. Pupils, scouts and members of other school organizations formed the guard of honour in front of the bust. I had the honour to be in the guard of honour in front of the bust of the Marshal. A ceremonial school celebration was organized and the holy mass in the Transfiguration Church which was attended by all the pupils and the teaching staff. The school delegations with school flags went to Warsaw and Cracow to take part in the funeral of the Marshal. In our school we listened to the funeral transmission on the radio. Several days after the funeral ceremony, the cinema “Oaza” in Łuków screened for free the film from the funeral” (Kunczyński 2008, part 2, p. 14).

Conclusion

Summing up, the culture in Łuków developed mainly through social organizations and aficionados for whom the cultural life was immensely important. It can be observed that between different organizations and the Jews and the Christians there existed a rivalry which caused the development of

various initiatives – lectures, performances, celebrations and similar ventures. The participation in numerous cultural events enabled to spend the time in an useful way and the residents of Łuków to integrate. The organization and institutions which were active in the cultural field included: schools, voluntary fire brigades, intelligentsia associations and railwaymen associations.

Despite the activity of different cultural and educational institutions in the District, the level of culture of the residents in that area left a lot to be desired. It is well reflected in the observation of Jan Stanisław Majewski concerning the residents of Łuków. He witnessed the life of Łuków in the inter-war period. He writes: "In Łuków there is generally speaking a very low cultural level of vast number of residents for whom a magazine or a book is not something that is necessary, and the cultural entertainments such as the theatre, the cinema is altogether unnecessary. In the town which has several dozens of residents the total number of periodical sold, including the local newspaper, is merely 400 copies. The hall of a good amateur theatre is always filled by the same audience: the intelligentsia; even in the cinema, such a popular and democratic temple of culture and educating entertainment, a slight number of viewers come from the lower classes of the society. Their curiosity has not been awoken yet, they do not feel the need for such entertainment" (Majewski 2004, p. 105).

References:

1. Będowska H. (2009), *Polityka niszczenia polskiej kultury, oświaty i Kościoła katolickiego w powiecie łukowskim w latach 1939-1944* [in:] *Roczniki Wyższej Szkoły Biznesu i Administracji w Łukowie*, No. 5.
2. *Dane dotyczące stanu kultury w powiecie w 1925 i 1926 roku*. Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie.
3. Izdebski J. (1989), *Garnizon łukowski w XIX i XX wieku, jego rola i znaczenie w życiu miasta*. In: R. Turkowski (ed.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
4. Jachymek J. (1989), *Stronnictwo Ludowe w powiecie łukowskim w latach 1931-1939*. In: R. Turkowski (ed.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
5. Jastrzębska K. (1989), *Życie polityczne Łukowa i powiatu łukowskiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego*. In: R. Turkowski (ed.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa. K. (25.09.1933), *Wielka rocznica Łukowa*, „Podlasie”, No. 2.
6. Kunczyński Z. (06.04.2000), *Sylwetki – wspomnienia (part 3)*, „Nowa Gazeta Łukowska”, No. 4.
7. Majewski J. S. (1929), *Adamów i okolice*, nakł. autora, Łuków.
8. Majewski J. S. (1928), *Historia miasta Kocka*, nakł. Magistratu m. Kock, Kock.
9. Majewski J. S. (1924), *Łuków. Miasto powiatowe w województwie lubelskim*, Łukowski Ośrodek Kultury Reprint z 1930 r. Łuków, [http://www.lok.lukow.pl/12.10.2008.r./](http://www.lok.lukow.pl/12.10.2008.r/).
10. Mierzwiński H. (1990), *Dzieje Kocka do roku 1939*, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych, Warszawa 1990.
11. Miesięczne sprawozdania sytuacyjne, Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny.
12. Milewski T. (11.05.2008), *Rocznicowe refleksje*, „Nowa Gazeta Łukowska”, No. 5.
13. Orłowski R., Szaflik J. R. (1962), *Dzieje miasta Łukowa*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
14. Pastuszka S. J. (1989), *Amatorski ruch artystyczny w Łukowie i okolicy w latach 1918 – 1939* In: R. Turkowski (ed.), *Łuków i okolice w XIX i XX wieku*. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. Stanisława Herbsta, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.
15. Podania do Starosty Łukowskiego, Archiwum Państwowe w Lublinie, Starostwo Powiatowe Łukowskie.
16. Prejzner E. (sierpień 1925), *Śpiew i muzyka. Sprawozdanie zarządu z działalności chóru i tria „Ogniwa”*, „Gazeta Łukowska”, No. 8.
17. Przeworska M. (19.05.2008), *Okruszyński z dziejów Łukowa*, „Nowa Gazeta Łukowska”, No. 6.